

فن دستور

دیونوسیوس تراکس

کورس صفوی

انتشارات هرمس

فهرست مطالب

پیشگفتار مترجم

۱. نویسنده فن دستور	۲
۲. نکاتی درباره فن دستور	۴
۳. مروری بر تاریخچه دستور سنتی	۶
۱-۳ عصر اسکندرانیان	۷
۲-۳ حکومت رومیان	۱۰
۳-۳ قرون وسطی	۱۳
۴-۳ رنسانس	۱۹
۵-۳ عصر جدید	۲۳
۶-۳ دستور سنتی برای زبان فارسی	۲۵
۴. نکاتی درباره برگردان فن دستور	۲۸

فن دستور

۱. تعریف دستور	۳۳
۲. قرائت	۳۳
۳. تکیه	۳۴
۴. نقطه گذاری	۳۴
۵. قطعه	۳۴
۶. اسطقس	۳۵
۷. هجا	۳۷
۸. هجای کشیده	۳۷
۹. هجای کوتاه	۳۸
۱۰. هجای مشترک	۳۸
۱۱. کلمه	۳۹

۱۲. اسم	۳۹
۱۳. فعل	۴۵
۱۴. صرف فعل	۴۶
۱۵. وجه وصفی	۴۸
۱۶. حرف تعریف	۴۸
۱۷. ضمیر	۴۸
۱۸. حرف اضافه	۵۰
۱۹. قید	۵۰
۲۰. حرف ربط	۵۲

یادداشت‌های مترجم

۵۵	۵۵
۶۵	۶۵
۶۷	۶۷

پیشگفتار مترجم

شاید در دید نخست چنین نماید که پیشگفتاری با این حجم برای برگردان متنی که چند صفحه‌ای بیش نیست، لفاظی و ترفندی برای افزودن به اوراق مطلب باشد. اما به نظر نگارنده این سطور، ذکر برخی نکات مهم دربارهٔ اثر حاضر ارزش و اعتبار آن را مشخص‌تر می‌سازد و در نهایت معلوم می‌کند که فن دستور از چه اهمیتی در مطالعهٔ تاریخ زبان‌شناسی برخوردار است و چگونه توانسته است مبنای مطالعات دستوری وسیعی قرار گیرد که حتی امروز نیز ادامه دارد و زبان‌شناسان عنوان «مطالعات سنتی دستور» به آن داده‌اند.

پیشگفتار حاضر سه بخش دارد. در بخش نخست، سعی بر آن است تا بر اساس منابع موجود، به معرفی نویسندهٔ فن دستور پرداخته شود. بخش دوم به ذکر نکاتی دربارهٔ ویژگی‌های این اثر اختصاص یافته است و بخش سوم که هدف اصلی این پیشگفتار به شمار می‌رود، مروری بر تأثیر فن دستور در مطالعات دستوری پس از خود است. در این بخش سعی بر آن خواهد بود تا مشخص گردد آنچه در اصل، مطالعهٔ اجمالی و ناقصی از دستور زبان یونانی کهن به شمار می‌رفت، چگونه توانست، بر حسب تصادف، نزدیک به بیست و دو قرن به حیات خود ادامه دهد و همواره الگویی ثابت برای مطالعات دستوری به حساب آید. این بخش که خود زیربخش‌های متعددی را

شامل است، با این هدف تهیه شده که با گذر از دوره‌های تاریخی مختلف، در نهایت به تاریخچه مطالعات دستوری زبان فارسی منتهی شود و نشان دهد که آنچه امروزه دستور سنتی زبان فارسی نامیده می‌شود، چگونه از فن دستور تأثیر پذیرفته است.

۱. نویسنده فن دستور

تاریخ علم پُر از کاشفان و مخترعان خوش اقبال و بدقبال است. آیا به راستی می‌توان منکر این واقعیت شد؟ یکی از این بداقبالها، مخترع چرخ است. هیچ‌کس از او خبری ندارد ولی اختراعش دنیا را دگرگون ساخت. بدقبال‌تر از او گاليله بود که به خاطر اعتقاد به گشتن کره زمین به دور خورشید محاکمه شد و نزدیک بود جانش را از دست بدهد. اخفش اوسط از گاليله هم بدقبال‌تر بود و با تمامی پژوهشهایش در فن عروض معروف نشد ولی بُزْش به شهرت رسید. برخی از این بداقبالها به خاطر کشف یا اختراعشان کشته شدند، برخی دیگر به دست فراموشی سپرده شدند و در برابر آنها، خوش اقبالها تمامی افتخارات را از آن خود کردند. میان خوش اقبالها نیز تفاوت‌هایی دیده می‌شود. برخی هم خودشان معروفند و هم اختراع یا اکتشافشان برای همگان شناخته شده است. ادیسون یکی از اینهاست. برخی دیگر خودشان معروفند ولی کشف یا اختراعشان برای همه شناخته شده نیست. کُخ یکی از اینهاست. تعدادی از این خوش اقبالها معروفیتی شگفت یافته‌اند. شیر پاستوریزه، نام پاستور را به همراه دارد و به هنگام خرید لامپ، نام وات را به کار می‌بریم. برخی از این خوش اقبالها را دست روزگار به همه چیز رسانده است. یکی خواسته به هندوستان سفر کند، آمریکا را کشف می‌کند و آن یکی در نامه‌هایش دائماً به این نکته معترف است که دستانش

می‌لرزد و رنگها را درست نمی‌تواند با هم قاطی کند، آن‌گاه بنیانگذار مکتب اکسپرسیونیسم در نقاشی معرفی می‌شود. ولی اگر تمامی این خوش اقبالها را نیز برحسب اقبالشان طبقه‌بندی کنیم و بخواهیم سردمدارانشان را نشان دهیم، بدون اغراق یکی از آنها دیونوسیوس تراکس خواهد بود. بسیاری از آنهایی که تمام عمر خود را با اسم و صفت و قید و ضمیر گذرانده‌اند، نام او را نشنیده‌اند، ولی آنچه او بیست و دو قرن پیش مطرح کرده، به دلیل اقبال بلندش از میانه تاریخ گذر کرده است و آن‌چنان در تار و پود وجودمان تنیده که امروزه تردید در آن، تردید نسبت به بدیهیات به شمار می‌رود و حتی در دوره‌ای از این تاریخ، مردود دانستن آن در حکم کفر بوده است. دیونوسیوس تراکس در اواخر قرن دوم ق م و اوایل قرن اول ق م در جزیره رودس به تدریس اشتغال داشته است. بر حسب آنچه در دایرةالمعارف سودا [Suda] متعلق به قرن دهم میلادی آمده، دیونوسیوس اهل اسکندریه بوده است و به اشتقاق از نام پدرش، تِرس [Teres]، «تراکس» نامیده شده است (ک ۵، ص ۹۳۱)*. وی شاگرد اریستارخوس اسکندرانی به شمار می‌رفته و آثار متعددی در نقد و تفسیر اشعار هومر از او به جای مانده است. به همین دلیل می‌توان او را یکی از دستوریان اسکندرانی دانست که بر خلاف رواقیان به مطالعه زبان در حکم بخشی از بررسیهای ادبی دل بسته بودند و به لحاظ نظری نیز پایبند دیدگاه سامان‌گرایان به شمار می‌رفتند (ک ۸، ص ۷۹). با این همه باید پذیرفت که دیونوسیوس تراکس از بررسیهای زبان‌شناختی رواقیان باخبر بوده است و اگر چه فن دستور اساساً اثری اسکندرانی به شمار می‌رود، ولی رگه‌هایی از تأثیر رواقیان در این متن دیده می‌شود (ک ۸، ص ۸۰). درباره او

* منظور، صفحه ۹۳۱ از کتاب شماره ۵ در کتابنامه است.